

Ideeën doen dansen: het lijkt een onmogelijke opgave. Want hoe kun je het denken choreograferen? Judith Wambacq legt uit hoe Noé Soulier daarin slaagt met zijn voorstelling *Ideography*. 'Denken,' zo schrijft zij, 'is een kwestie van ritme.'

Ideeën dansen. *Ideography*

Ideeën doen dansen. van Noé Soulier

Ideography van Noé Soulier oogt bescheiden maar is groots van opzet. Motief van de voorstelling is, zoals de titel aangeeft, een choreografie te brengen van ideeën in plaats van de gebruikelijke bewegingen. Soulier, die een opleiding in dans en filosofie achter de rug heeft, zoekt dus het raakvlak op tussen beide disciplines. Waarin bestaat dit raakvlak? Hoe kan men ideeën aan het dansen brengen? En waarin verschilt deze ideeëndans van de manier waarop in de filosofie gedachten aan elkaar geregen worden? Gebeurt dit ook niet in het theater? Verschilt Souliers aanpak van de klassieke theatrale aanpak? Doel van deze vragen is niet zozeer Souliers project in een vakje te kunnen onderbrengen – zoals de kunstenaar zelf zegt, maakt dit immers niet zoveel uit – dan wel een leidraad te hebben om de eigenheid van deze voorstelling op het spoor te komen.

Denken is ritme

Elkeen die ooit al een filosofische lezing heeft bijgewoond, kan beamen dat het welslagen hiervan niet alleen bepaald wordt door de logische consistentie van de argumenten, de originaliteit van de invalshoek, de helderheid van het discours, kortom, door de inhoudelijke kwaliteit van de lezing, maar ook door de kwaliteiten van de lector als performer. Niets zo vervelend bijvoorbeeld als een lezing waarin je als het ware gebombardeerd wordt met

argumenten, waarin je niet de tijd krijgt om de noodzakelijkheid van de vraagstelling tot je te laten doordringen. Pauzes en voorbeelden, argumenten die zo worden gepresenteerd dat ze de toehoorder als het ware vanzelf naar het volgende argument of de volgende gedachte leiden, bieden de mogelijkheid om de toehoorder te laten deelnemen aan de gedachtegang in plaats van hem een gedachte op te leggen. De aanwezigheid van humor of een typische stijl – denk bijvoorbeeld aan de neurotische stijl van een Žižek – kunnen de rationele, droge aard van een filosofische lezing opleuken of aanvullen met wat voyeuristisch plezier.

De performatieve elementen van een lezing – pauzeren, veranderen van register, korte uitweidingen, etcetera – dienen echter niet alleen een communicatief of pedagogisch doel, ze maken ook de kern uit van de gedachtegang zelf. Denken is een kwestie van ritme. Laat ik dit vooreerst uitleggen door te verwijzen naar de manier waarop men zich een theorie eigen maakt. Wanneer men bijvoorbeeld voor het eerst de sferentrilogie van

de Duitse filosoof Peter Sloterdijk openslaat, verliest men zich nogal snel in de vele uiteenlopende beschouwingen over architectuur, ruimtevaart, geschiedenis, etcetera. Ondanks het feit dat in deze beschrijvingen regelmatig dezelfde concepten terugkeren – zoals bijvoorbeeld 'sfeer' of 'immuunsysteem' – is het aanvankelijk moeilijk om te achterhalen waaruit het sfeerachtige van de ruimtevaart bijvoorbeeld bestaat, en wat een sfeer tot een sfeer maakt. Hoe meer men echter leest, hoe meer men te midden van de uitweidingen of de voorbeelden die zinnen zal opmerken die de centrale concepten verder bepalen. Deze zinnen hoeven niet expliciet naar de centrale concepten te verwijzen. Het is daarentegen de herhaling, het terugkeren van conceptueel aan elkaar gerelateerde elementen, die ervoor zorgt dat men deze zin als belangrijk of bepalend ziet. Nu, wanneer men het heeft over de herhaling van specifieke elementen in een bepaalde volgorde, heeft men het over ritme. Hoe meer men van de sferentrilogie leest, en uiteindelijk ook hoeveel keer men ze leest, hoe

VERLOOPT HET DENKEN VAN EEN AVERROËS SYMMETRISCH EN HIËRARCHISCH, DAN IS DAT VAN EEN BENVENISTE EERDER ASSOCIATIEF EN GRILLIG. OF OM HET IN MUZIKALE TERMEN TE STELLEN: BIJ AVERROËS ZIJN DE INTERVALLEN GELIJKMATIG EN DE HERHALING SYSTEMATISCH, TERWIJL DE INTERVALLEN BIJ BENVENISTE EERDER ONGELIJKMATIG ZIJN EN DE HERHALING A-SYSTEMATISCH.

beter men het ritme van Sloterdijks denken onder de knie krijgt, en hoe beter men dus zijn denken zelf begrijpt.

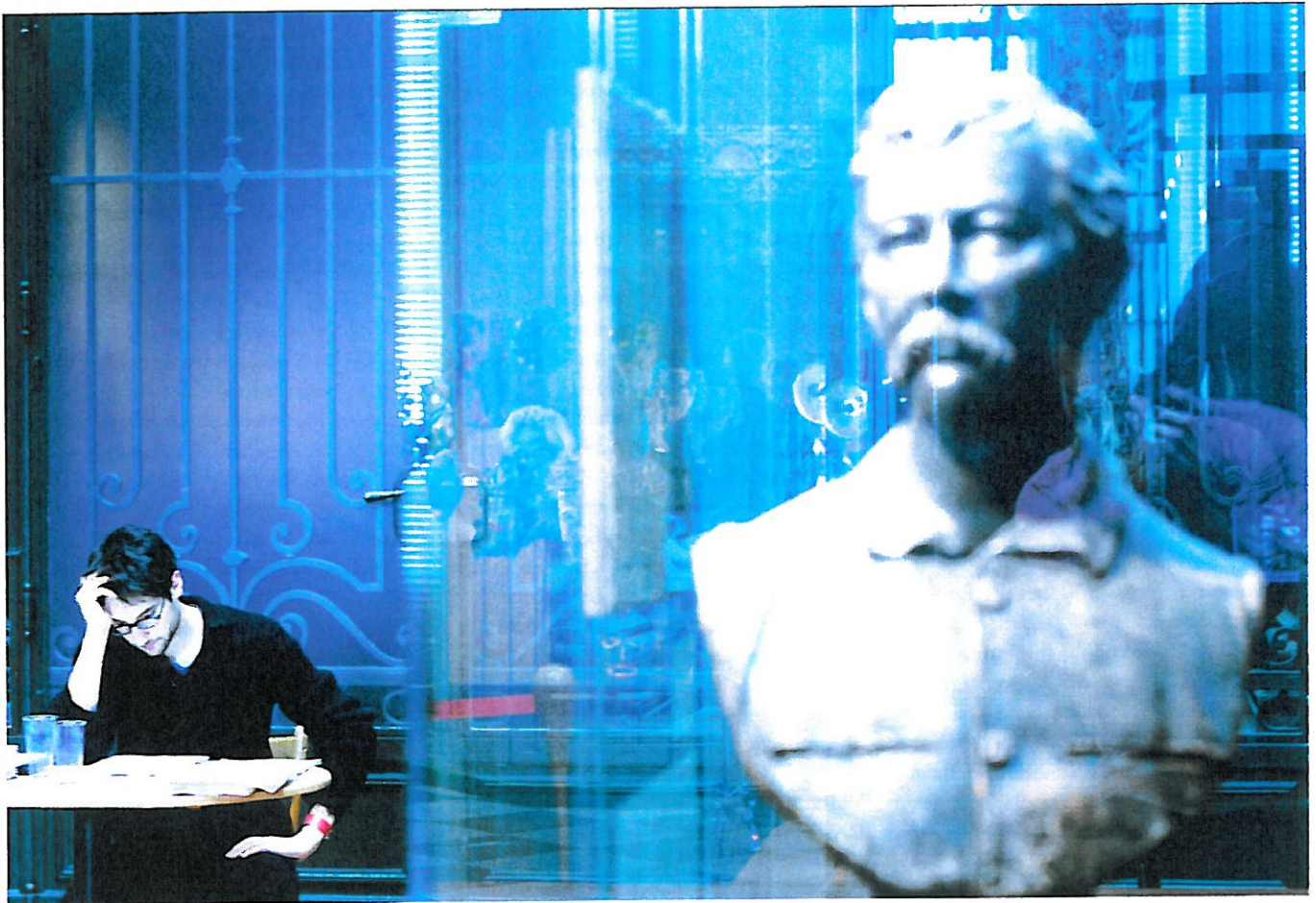
Dat denken een kwestie van ritme is, kan men ook uitleggen aan de hand van het schrijfproces. Bij het schrijven van een tekst en dus het ontwikkelen van een gedachtegang komt het er vooral op aan de juiste structuur te vinden. Ik was deze tekst bijvoorbeeld eerst begonnen met een beschrijving van wat op de scène van *Ideography* te zien was, een beschrijving van Souliers minimale 'acteerwerk'. Al gauw merkte ik dat ik op deze manier niet kon aantonen waarom deze voorstelling een choreografie van ideeën is en geen filosofische of theatrale compositie. Het was pas toen ik begon na te denken over de filosofische lezing

als performance, en Souliers acteerwerk tegen deze achtergrond bekeek, dat het me begon te dagen. Ik heb dan ook de structuur van de tekst aangepast en de beschrijving van de scène naar achteren verplaatst. Deze verandering in structuur is eigenlijk een verandering in het ritme van de tekst. In plaats van meteen met de deur in huis te vallen en te proberen de specificiteit van Souliers project te vatten, heb ik gekozen voor een tragere aanloop: eerst de context van Souliers idee schetsen om dan, tegen deze achtergrond, de bijzonderheid van zijn aanpak toe te lichten. In plaats van kordaat te beginnen in één punt en daarna langzaam uit te waaieren, maak ik nu de omgekeerde beweging. Belangrijk is dat ritme dus niet alleen toelaat om de gedachte beter te

communiceren, maar dat ritme ook de gedachte doet *ontstaan*. Beslissingen in verband met wat men op welk ogenblik vermeldt – wanneer last men bijvoorbeeld een hypothetisch tegenargument in en moet men dus kort de kern van wat men heeft verteld hernemen, wanneer geeft men voorbeelden en wanneer schrapt men ze? – zijn niet alleen van vormelijke aard, maar bepalen in de eerste plaats de gedachte zelf. Denken is een kwestie van ritme; denken is dansen met gedachten.

Souliers ideografie

Deze idee impliceert dat verschillende theorieën verschillende ritmes hebben. En hier is het Soulier om te doen. Door zeer uiteenlopende teksten naast elkaar te plaatsen – van zeer

© Bart Grietens

BEGRIJP: WIL MEN DE BETEKENIS VAN METAFOREN EN DENKBEELDEN BEGRIJ-
PEN, DAN MAG MEN ZE NIET LETTERLIJK NEMEN, MAAR TEGELIJKERTIJD IS ER
GEEN BETERE BESCHRIJVING VAN HUN BETEKENIS DAN DE LETTERLIJKE.

uiteenlopende filosofen zoals Averroës, Merleau-Ponty en Benveniste over uiteenlopende disciplines als literatuur (Austen), muziek (Bach) en zelfs neurowetenschappen (Rizzolatti en Sinigaglia) – probeert Soulier het verschil in ritme van deze verschillende manieren van denken te onderzoeken. Hij gaat dus niet zozeer, of toch niet in de eerste plaats, op zoek naar de inhoudelijke linken tussen de verschillende werken – op welke manier biedt het fenomenologische perspectief van de eerste persoon bijvoorbeeld een aanvulling op het perspectief van de derde persoon in de neurowetenschappen? – dan wel naar het verschil en de samenspraak tussen verschillende tempo's of stijlen van teksten. Verloopt het denken van een Averroës bijvoorbeeld symmetrisch en hiërarchisch, dan is dat van een Benveniste eerder associatief en grillig. Of om het in muzikale termen te stellen: bij Averroës zijn de intervallen gelijkmatig en de herhaling systematisch, terwijl de intervallen bij Benveniste eerder ongelijkmatig zijn en de herhaling a-systematisch. De choreograaf in Soulier komt tevoorschijn wanneer hij een dialoog – of beter een multiloog – tussen deze verschillende ritmes probeert op te zetten. Behouden de verschillende ritmes in het begin van de voorstelling hun eigen karakter doordat ze als zelfstandige gehelen worden gepresenteerd, dan worden ze gedurende het verdere verloop meer en meer gefragmenteerd, tot we uiteindelijk flarden van zinnen uit de ene tekst gecombineerd zien met flarden uit een andere tekst. Het spel tussen deze ritmes van teksten en zinnen neemt de vorm aan van botsingen (zoals de botsing Averroës-Benveniste), verleidingen (von Uexküll verleidt Heidegger), duetten (Merleau-Ponty en Rizzolatti), etcetera.

Maar wat ziet men dan op scène? Op welke manier wordt dit verschil in ritme tussen de verschillende teksten duidelijk gemaakt? Hoe neemt Soulier de toeschouwer mee op zijn reis door dit ritmisch landschap? Men kan

natuurlijk niet verwachten van de toeschouwer dat hij dermate vertrouwd is met filosofie, literatuur, neurowetenschappen, muziek en biologie dat hij de verschillen in ritme, en het spel dat Soulier ertussen heeft opgezet, louter en alleen op basis van de tekst kan ontwaren. Soulier heeft geprobeerd om de ritmes te expliciteren door de lichaamstaal waarmee het spreken doorgaans gepaard gaat te stileren en te choreograferen. Wanneer Soulier bijvoorbeeld de tekst van Averroës brengt, die zoals gezegd een traag en regelmatig ritme heeft, houdt hij afwisselend de linker- en de rechterhand in de lucht. Declameert hij de tekst van Benveniste, die met het snelle, grillige ritme, dan bewegen zijn handen zich bijna zoals een klein molentje. Wanneer deze teksten op een later moment in de voorstelling worden hernomen, komen dezelfde handbewegingen terug. Niet alle ritmes zijn echter zo herkenbaar. Laat ik hier even op ingaan.

Vorm en inhoud

De keuze van Soulier om de ritmes van de verschillende teksten op dergelijke minimale manier weer te geven, en ze bijvoorbeeld niet te vertalen in bewegingen die verder staan van het spreken, is een goede keuze. Zo niet zou hij immers terecht komen op het niveau van de associatie en van het ritme als vorm, terwijl hij juist de essentiële rol van het ritme bij het bepalen van de inhoud tot onderwerp had genomen. En toch denk ik dat de choreograaf in Soulier wat meer aan bod had mogen komen. De toeschouwer wordt nog te veel als toehoorder behandeld, zodanig dat de idee achter het stuk zich niet echt openbaart in het stuk. De idee blijft met andere woorden te abstract. De ritme-aanduidingen zijn te weinig zichtbaar en de confrontatie tussen de verschillende ritmes te weinig verbeeld. Hoe had dit kunnen worden opgevangen? Misschien had een echte acteur de subtiele ritme-aanduidingen beter kunnen doen uitkomen. Hiermee bedoel

ik niet dat de verschillende ritmes hun eigen karakter of typetje hadden moeten krijgen (de tekst van Merleau-Ponty als die van een wat klassieke, dromerige dichter bijvoorbeeld). In zijn toelichting bij de voorstelling gaf Soulier aan dat dit inderdaad niet strookt met het opzet van de voorstelling, namelijk op zoek te gaan naar de dans in de tekst en niet naar de danser van de tekst. Maar omdat het primaire medium in deze voorstelling toch het woord is, was het opzet misschien beter gelukt met iemand die wat meer ervaring heeft met spreken voor een publiek.

Toch ligt het niet alleen aan de wat onwennige en ingehouden présence van Soulier op scène. Soulier sluit de voorstelling bijvoorbeeld af met een eigen fragment dat heel goed werkt. Hij herneemt een idee/beeld/beweging die eerder reeds aan bod kwam in de voorstelling: de pirouette en hoe men deze aanleert. Vertelde hij eerder in de voorstelling hoe hij niets aankon met de aanwijzing van de dansleraar om eerst omhoog te gaan en dan te draaien, hoe hij vervolgens verschillende manieren uitprobeerde om de perfecte pirouette te draaien (bekijken van videomateriaal in slow motion, etcetera), dan eindigt hij de voorstelling met de instructie om, voor een pirouette, eerst omhoog te gaan en dan te draaien. Begrijp: wil men de betekenis van metaforen en denkbeelden begrijpen, dan mag men ze niet letterlijk nemen, maar tegelijkertijd is er geen betere beschrijving van hun betekenis dan de letterlijke. Deze persoonlijke toets in het samenraapsel van teksten van anderen wat op een treffende en dansante wijze de idee van de hele voorstelling samen: een tekst wordt eigenlijk gedragen door iets anders dan de tekst, door het ritme, iets waartoe je maar toegang krijgt door de tekst keer op keer te herlezen en te herwoorden. Toch staat dit ritme niet los van de tekst; het kan integendeel enkel doorheen de tekst tot uiting worden gebracht.

In het algemeen maken het gewaagde opzet van de voorstelling, de consistentie van vorm en inhoud en de voorzichtige introductie van persoonlijke elementen *Ideography* nu al tot een goede voorstelling. Binnen een jaar zal ze echter nog beter zijn. ©

www.wpzimmer.be